

Віктор МОСКАЛЕЦЬ, Юлія КАРПЮК

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПРОДУКТИВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Viktor MOSKALETS, Yulia KARPIUK

INTELLECTUAL FUNCTION OF A PRODUCTIVE SOCIAL CHARACTER

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.182>

УДК: 159.923.3

«Характер спонукає людину діяти й думати певним чином та одержувати вдовolenня від того, що вона чинить саме так.»
(Еріх Фромм)

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Злочинна війна росії в Україні актуалізувала проблему так званої «бидломаси» – психологічної бази тоталітаризму, зокрема рашизму. За допомогою авторитарного тиску та пропаганди тоталітарні режими легко перетворюють «бидломасу» в орду жорстоких нелюдей-розбійників, що й демонструє рашизм. Це виразно висвітлює гуманістично-психологічний ракурс зазначеної проблеми – формування й розвитку психологічної відпирності щодо тоталітаристської ідеології, особистісного неприйняття ідей та налаштувань нацистського штибу тощо у переважної більшості громадян тих держав, які обирають шлях гуманістичного прогресу. На наш погляд, вирішення цієї проблеми є не лише одним з вирішально-визначальних факторів успішності цього поступу, а й необхідною умовою його.

Мета статті: наукове обґрунтування перспективних підходів до вирішення проблеми психосоціальної відпирності як тоталітарної ідеології на рівні суспільної свідомості громадян, так і неонацистським практикам поневолення народів у їхній повсякденній державотворчій життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед зауважимо, що в цьому дискурсі проблема аналізується узагальнено в тому розумінні, що в ньому не йдеться про особливості ментальної схильності якихось конкретних національних спільнот до авторитарно-тоталітарного правління. Скажімо, аморальність, девіантність, делінквентність, антилюдяність, надзвичайна жорстокість, підступність, ледачість, брехливість, злодійкуватість та інші мерзенні й огидні властивості ментальності московитського «піплу» закономірно й неминуче спричиняють відповідні звичаї, традиції, стосунки та взаємини на всіх рівнях їхнього суспільного життя й державного устрою, які живлять і плекають ці нелюдські властивості. Інакше кажучи, маємо злякисну реверберацію – взаємну каузальність цих функціоналів: властивості породжують і підтримують традиції, стосунки, устрій, а останні, зі свого боку, зберігають і продукують властивості (див. [1]).

А відтак мусимо нагадати, що тоталітаризм – це державне правління (режим), у якому панує цілковитий (тотальний) авторитарно-репресивний контроль держави над усіма сферами й формами суспільного життя в ній.

Тоталітарні режими тримаються на насильстві, на придушенні репресивними методами виявів невдоволення ним громадян, на фізичному та психологічному нищенні тих осіб, які прагнуть свободи духу, думки, слова, дій і здатні критично осмислити насильницькі порядки, збагнути їх антилюдяну, аморальну та злочинну сутність і поширювати невдоволення в масах. Репресивний тиск породжує страх, який живить конформізм.

Конформізм – це пристосування, підлаштування суб'єктом своїх учинків, суджень, оцінок, ставлень тощо до імперативів (вимог), табу (заборон), норм тієї групи чи особи, під авторитарним впливом якої він перебуває. Такого суб'єкта називають конформіст, а схильність до конформізму – конформність. Конформізм поділяється на свідомий, який називають також зовнішнім чи публічним, та несвідомий або внутрішній, особистісний. Свідомі конформісти здатні критично осмислювати, адекватно розуміти й оцінювати і в глибині душі не приймати те, що коїть і нав'язує авторитарна сила. Однак вони свідомо приховують це, поведуться згідно з її волею, щоб уникати покарань і мати від неї якийсь зиск. Ця життєва позиція – боягузлива, цинічна й меркантильна.

Така позиція, звісно, неприйнятна для суб'єкта, який вважає себе самодостатньою, гідною особистістю і який дорожить цим уявленням про себе – поважає себе. Тому він несвідомо уникає усвідомлення того факту, що боїться зазнати репресій авторитарної сили і лише цей страх змушує його «схилити голову» перед нею, виправдовувати та підтримувати її, хоча це зруйнує його самооцінку, якою він дорожить. Відтак спрацьовує один із механізмів психічного захисту – раціоналізація, що спотворює реалії, у яких він перебуває, за допомогою тенденційної інтерпретації фактів, підтасовування аргументів тощо з метою виправдовування злочинів режиму як зумовлених життєвою необхідністю, на кшталт «захіти духовних скреп от пендосов і жидо-бендеровцев»; «восстановлення історической справедливости» і т. ін. і т. п., а врешті-решт і своєї підтримки його. Цей психосоціальний стан пояснює Е. Фромм: «Саме тому, що влада вирішує питання про життя та смерть, свободу й рабство, вона впливає не лише на тіла, а й на уми. В чіих руках переважаюча сила, той викликає захоплення й поклоніння. Він вважається втіленням мудрості й добра, навіть якщо поневолює нас, тому що ми надаємо перевагу

«добровільному», «доброхітному» підпорядкуванню «хорошим» і «мудрим» щодо визнання своєї неспроможності перестати підкорятись грішникам» [12; 2, с. 99-113].

Попри конформістів, у людській популяції є багато осіб, які просто нездатні адекватно збагнути суспільно-політичні та соціально-економічні реалії внаслідок недостатньо високого рівня інтелекту (*IQ*). Отож вони «тупо» виконують указівки й вимоги тих, кому підпорядковані, від кого залежать. Такі персони й несвідомі конформісти становлять переважну більшість, основну масу «бидломас» тоталітарних режимів. Решта – це здебільшого свідомі конформісти.

Основний загаль «бидломаси» компенсує й нівелює невдоволення, яке могло і мало б викликати в неї гноблення режимом, гордістю, яку постійно стимулює пропаганда – вони захоплюються, пишаються «вялічієм» своєї держави, а відтак і собою як її громадянами, що живить їх позитивне, схвальне сприйняття її політики і водночас зверхне, зневажливе, презирливе ставлення й налаштування щодо всіх інших («не вяліких, не наших, враждебних») націй, народів, держав. Вони втішають себе так: «Навіть якщо я бідний і неосвічений, усе ж я є щось вельми важливе, тому що належу до найкращої, найдосконалішої групи у світі: «Я – білий»; «Я – арієць»; «Я – расеянін» тощо» (за З. Фрейдом і Е. Фроммом).

Існує соціально-психологічний феномен вельми сприятливий і стосовно гордості, яка компенсує невдоволення громадян утисками держави, і щодо раціоналізації та несвідомого конформізму. Це – *самоідентифікація* особи зі своєю спільнотою (суспільством, соціумом, групою), сутність якої полягає у її усвідомленні й почуванні себе органічно приналежною до неї, що живить комфортне почування захищеності й спроможності, яке називається «почуття «Ми»» («Я – член здатного давати собі ради «Ми», котре захищає мої інтереси» та ін.). Треба мати доволі сильний характер, щоб дошкульно критикувати ту спільність, з якою ти ідентифікуєш себе, в яку ти інтегрований почуттям «Ми», висловлювати серйозну незгоду з нею, навіть якщо це не загрожує суворими репресіями, як в умовах тоталітарного режиму, а лише емоційно-психологічним неприйняттям, осудом і відчуженням. Особиста, вільна, незалежна думка та життєва позиція, передовсім та, що радикально суперечить порядкам у «своєму» соціумі, для біль-

шості людей – важкий психологічний тягар. Вони несвідомо «ховаються» від неї за авторитетом «колективного розуму», за яким, зазвичай, криється розум тих, хто має реальну владу (за В. Франклом). Це «переховування» одержало назву «*Escape to Crowd*» («Втеча в натовп») [2, с. 99-107].

Неусвідомлюване прагнення «втекти у натовп» стимулюється не лише страхом перед авторитарною силою, а й фруструючими переживаннями, які зумовлюються аномією, хаосом, безладдям в державі, коли задоволення навіть основних життєвих потреб для більшості її громадян є проблемою, вимагає значних і притім не гарантовано успішних зусиль. В таких умовах з'являються та поширюються мрії про «сильну руку» – могутню й шляхетну владу, здатну силовими методами швидко навести порядок. Більшість тоталітарних режимів ХХ століття були встановлені на такій соціально-психологічній базі, тому партії, які створювали їх, презентували себе в аномійних суспільствах «сильною рукою», спроможною встановити таку владу. Водночас схильність до «Втечі в натовп» – поширена властивість «людської природи», яка на загал зворотно пропорційно корелює з рівнем інтелекту (*IQ*) суб'єкта (чим нижчий *IQ*, тим більша схильність). Це показали репрезентативні експерименти, проведені в багатьох демократичних країнах (див. [12; 2, с. 99-113; 244-260; 327-333]).

Зауважимо відоме: підвищити власне рівень *IQ* особи неможливо, тому що він зумовлений генетично [2, с. 26-41]. Але, як зазначено вище, суб'єкти «бидломас» тоталітарних режимів – це не лише персони з невисоким рівнем *IQ*, а й конформісти, яких приводить у «бидломасу» не стільки низький інтелект, скільки властивості характеру: несвідомих – боягузливість, свідомих – ще й цинічність та меркантильність.

З цього випливає, що у стратегії формування мотиваційно-динамічної відпірності щодо тоталітаристських, нацистських ідей і налаштувань у більшості громадян тих держав, які обирають шлях гуманістичного прогресу, акцент слід робити не на розвитку інтелектуально-мисленневих спроможностей, а на вихованні характеру. Фундаментальний концепт цієї стратегії вбачаємо в оригінальному трактуванні інтелекту Е. Фроммом: «Вочевидь, кожна людина народжується з якимось певним рівнем інтелекту, відтак ідіот вона чи геній, залежить від генетичних, а не від психологічних факторів. Але ідіоти й генії – виключення. Мене

ж усе дужче й дужче вражали тупість, недоумкуватість переважної більшості людей, котрі не підпадають під ці межові категорії. Я кажу не про недостатність того інтелекту, який вимірюється за допомогою тестів, а про нездатність зрозуміти причини явищ, якщо тільки вони не кидаються в очі, або вловити суперечність у самому явищі, встановити зв'язок між різними факторами, співвідношення яких не очевидне. Ця недоумкуватість особливо виразно виявляється в розумінні людських стосунків та суспільних проблем. Чому ж люди не помічають найбільш важливого у проблемах особистості й суспільства? А натомість дотримуються стереотипів, котрі нескінченно повторюються, без жодної спроби поставити щодо них запитання? *Попри природну здібність, інтелект – це переважно похідне від незалежності, сміливості та життєвості, відтак тупість, недоумкуватість є результатом підпорядкованості, страху та внутрішньої омертвілості.* Якщо основна властивість інтелекту полягає у здатності встановити зв'язок між предметами та/чи явищами, котрі до цього не вважались пов'язаними, то людина, яка дотримується стереотипів та умовностей, не насмілиться визнати наявність такого зв'язку; хто боїться відрізнятись від інших, той неспроможний визнати, що брехня є брехня, чим дуже перешкоджає собі знаходити правду, істину, сутність. Маленький хлопчик з казки про нове вбрання короля, який бачить, що король голий, не те щоб розумніший, ніж дорослі, він просто ще не став схильним до конформізму. До того ж будь-яке нове відкриття пов'язане з ризиком, а ризиковані вчинки вимагають не лише доволі потужної внутрішньої впевненості, а й життєрадісності, притаманної лиш індивідам, для яких життя – щось більше, ніж процес послаблення напруженості та усунення болю. *Щоб знизити загальний рівень тупості, нам потрібне не зростання «інтелекту», а інший тип характеру: незалежні, заповзято-винахідливі люди, які люблять життя.*» І далі: «Фройд погодився з тим, що завжди було відомо великим письменникам і драматургам: у вивченні характеру, як сказав Бальзак, маєш справу із «силами, які спонукають людину»; спосіб, у який людина діє, відчуває й думає, значною мірою визначається особливостями її характеру, а зовсім не є результатом раціонально виваженої реакції на реальну ситуацію. Фройд визнавав динамізм рис характеру і те, що характер індивідуума

– це особлива функціональна структура, яка спрямовує його енергію у певне русло протягом усього його життя. <...> Людина діє й думає згідно зі своїм характером, і саме тому «характер – це доля», як стверджував Геракліт. Характер спонукає людину діяти й думати певним чином та одержувати вдовolenня від того, що вона чинить саме так» [11, р. 52-75].

У зв'язку з цим доречно зауважити, що З. Фройд убачав головну відрізняльну відмінність (*differentia specific*) душевного здоров'я від неврозу у здатності насолоджуватись та у працездатності (див. [8]).

Отже, якщо базовим структурно-функціональним блоком характеру є інтегрована у спрямованості суб'єкта ієрархізована система ставлень, які визначаються мотиваційною динамікою його ціннісних орієнтацій, переконань, світогляду, віри (див. [2, с. 164-171]), то потрібно створювати умови, які б забезпечували сталий розвиток та ефективне функціонування людяної, гуманістичної, демократичної спрямованості громадян як першооснови продуктивного соціального характеру.

Науково-психологічний термін «соціальний характер» увів у науковий обіг Е. Фромм. Так він назвав подібне за змістом ядро структури характерів більшості представників кожної культури, яке виконує важливі функції. Воно спрямовує його носіїв таким чином, щоб в умовах вибору поведінки, поведінки їм не доводилось міркувати і свідомо приймати рішення, чи варто слідувати відповідним соціальним зразкам та вимогам своєї культури, а щоб хотілось чинити згідно з цими зразками та вимогами і притім бути вдоволеними собою, цією своєю доброхітністю. Звідси постають функції соціального характеру і спрямування активності його носіїв згідно з аксіологічними та ідеологічними засадами культури, яка сформуєвала його, що стабілізує та зміцнює цю культуру [11, с. 52-69].

Таким чином, якщо функціональна сутність інтелекту полягає в здатності виявляти ті властивості, співвідношення та способи використання об'єктів, їх властивостей, застосування яких забезпечує розв'язання задач, знаходження виходу з проблемних ситуацій (див. [2, с. 30]), то інтелектуальна функція соціального характеру – це стала спрямованість певного загалу на вирішення суспільних проблем, розв'язання соціальних завдань із позицій ціннісних орієнтацій тієї культури, того суспільства, яким він відповідає й у яких формується та функціонує.

Згідно із концепцією Е. Фромма, продуктивний тип соціального характеру відповідає людяному суспільству, заснованому на гуманістичних духовних цінностях. Відтак особистості з продуктивним типом такого характеру притаманні зорієнтованість на гуманістичні духовно-моральні цінності та ідеали, доброзичливість, добропорядність, добродійність, відповідальність, чесність, справедливість, працьовитість, прагнення бути корисною тощо, біофілія – любов до життя в усіх його здорових і прекрасних проявах. «Якщо людина байдужа щодо життя, – підкреслював цей мислитель, – якщо вона не здатна співчутливо перейматись бідую іншої людини, втішатись щирим дружнім поглядом, співом птахів та свіжою зеленню трави, то немає надії, що вона обиратиме добро, тому що її серце черстве, а отже байдужо-толерантне стосовно жорстокості. Якщо б таке сталося зі всім людством чи навіть з його найбільш могутніми представниками, то це могло б призвести до його згасання й загибелі...» [11, с. 54-72].

У наведених міркуваннях Е. Фромма вбачаємо достатньо вагомий підстави для виведення дефініції (визначення): *інтелектуальна функція продуктивного соціального характеру – це його стала спрямованість на вирішення суспільно-політичних проблем, розв'язання соціальних завдань із позицій гуманістичних духовних цінностей, ідеалів людяності.*

З цих міркувань також випливає, що необхідною умовою та основою формування продуктивного соціального характеру є розвиток спроможності любити. Згідно з гуманістичною розвивально-психологічною парадигмою, ця спроможність зароджується і зміцнюється у процесі щедро сповненого любов'ю, ніжністю, ласкою, щирого спілкування з дитиною від її зародження. Депривація такого спілкування спричиняє «госпіталізм» – малюки, які потерпають від неї, помітно відстають у розвитку, зокрема мовлення, інтелекту, адекватної емоційності, соціальної активності та адаптивності. В подальшому житті особи руйнівні наслідки госпіталізму виявляються у соціальній дезадаптивності, відсутності інтересу, байдужості щодо людей, гри, навчання, праці, релігії і т. ін.

Розвивальний вплив любові на немовлят і дітей раннього віку здійснюється головним чином емоційним зараженням – передачею від індуктора до реципієнта емоційних переживань і відповідного їм ставлення посередництвом емоційної експресії. Напевне, що немовлята й діти раннього віку, які ще не можуть усвідом-

лено рефлексувати ставлення до них, виражене емоційною експресією, «вловлюють» та «інтеріоризують» його за допомогою «зародків» тієї інтуїції, яка забезпечує неусвідомлювані рівні їх людського спілкування. До цього процесу поступово «підключаються» інші механізми соціально-психологічної інтеракції, сутність якої полягає в тому, що змістове підґрунтя спрямованості як функціональної структури характеру людини утворюють ставлення до неї та до інших людей референтних і авторитетних для неї осіб і груп [5, с. 118-122].

Е. Фромм гарно й цікаво пояснив, що для збереження життя та здоров'я дитини, для її зростання потрібна відповідальна турбота про належне задоволення її життєвих потреб, а для розвитку її любові до життя (біофільії) важливо, щоб вона радісно й весело почувала, що це прекрасно – жити, що це прекрасно – бути маленьким хлопчиком чи маленькою дівчинкою, що це прекрасно, що вона є на цій землі! Мовляв, саме про таке йдеться у біблійній оповіді про створення світу. «Бог створює світ і людину». Це відповідає простій турботі та утвердженню існування. Але Бог йде далі від цієї мінімальної вимоги: розповідь про кожен день творіння завершується словами: «І побачив Бог, що добре воно» (Бут. 1. 25). Материнська любов дарує дитині радісне почуття: «Як добре, що ти народилась»; це прищеплює дитині любов до життя, а не просто бажання жити. У біблійному образі-символі про землю обіцяну (обітовану) сказано, що в ній течуть молоко і мед. Земля – це завжди символ матері. «Молоко» – символ першої складової материнської любові, сутність якої полягає в турботі та піклуванні. А «мед» символізує радість життя, любов до нього і щастя жити. Більшість матерів здатні давати «молоко», але лиш небагато з них дають і «мед». Щоб спромогтись дати «мед», мати має бути не лише «хорошою матір'ю», а й щасливою людиною – і цього мало хто досягає. Важко переоцінити, наскільки сильно це впливає на дитину. Любов матері до життя така ж заразлива, як і її тривога. Обидва ці налаштування-ставлення чинять глибокий вплив на особистість дитини; дійсно, можна розпізнати серед дітей, як і серед дорослих, тих, що одержують тільки «молоко», і тих, котрі мають і «молоко», і «мед». І далі: «Цілком відповідає концепції біофільної етики згадка в Біблії про те, що євреї мусять нести покарання за свій основний гріх: «За те, що ти не служив Господу Богу

твому з веселістю й радістю серця за достатку всього» (Втор. 28: 47) [9, с. 51-63].

Наступна засаднича умова і потужний чинник формування й розвитку продуктивного соціального характеру – повноцінна ігрова діяльність дитини, «чесна гра». Адже задля гри та в грі розвиваються автентично-суб'єктні вольові зусилля дитини, яких конче вимагає дотримання правил справжньої, щирої гри. І справді, дитина доброхітно приймає правила гри разом з тими самообмеженнями, яких вони вимагають, і вдоволено дотримується їх, якщо ця гра вабить, захоплює, тішить її. А захоплює й тішить, а відтак вабить та гра, у процесі якої виявляється й випробовується психічний та фізичний життєвий потенціал, задатки й здібності дитини – «грають» її життєві сили. Це – емоційно-мотиваційна матриця всілякої «для себе і в собі сушої» гри, і дітей, і дорослих, і тварин. У цій матриці полягають глибинні основи психологічної спорідненості доброхітної ігрової саморегуляції з автентично-духовно-моральним спонуканням добропорядності як ціннісно-орієнтаційного стрижня продуктивного соціального характеру. Ця матриця зміцнюється й розвивається у справжніх іграх в підлітковому, юнацькому та дорослому віці (див. [3, с. 71-85; 5, с. 122-124]).

З цього випливає, що спорт розвиває гуманістичні духовно-моральні основи характеру, якщо він є чесною грою за правилами, що уможливорює органічне поєднання тілесного й морального вдоволення, яке протидіє нищоті, підступності, невігластву. Тому шляхетні змагання, боротьба у справжньому спорті формують і розвивають шляхетність, благородство, порядність, людяність [3, с. 76-78; 5, с. 127].

Однак провідна розвивальна роль гри не зменшує значення щирої та щедрої любові до дитини дошкільного й молодшого шкільного віку у вимірі формування й розвитку в неї рис продуктивного соціального характеру. «Для більшості дітей, молодших 8,5 – 10 років, зауважує з Е. Фромм, проблема майже виключно полягає в тому, щоб їх любили, щоб їх любили за те, що вони є. До цього усередненого віку діти ще не здатні власне любити, а лиш вдячно й радісно відповідають на любов до них. Але все більш потужно діє фактор, який розвиває цю здатність: дитина відчуває, що вона породжує любов своїми власними діями. Відтак вона починає думати про те, щоб дати щось матері (чи батькові), щоб щось створити: віршик, малюнок чи ще

щось. Воднораз поняття любові перетворюється з «бути любимою» в «любити», «породжувати любов». Від цих «зародків» до визрівання почуття любові мине багато років. Поступово, помаленьку дитина – можливо вже в підлітковому віці – здолає свій егоцентризм; інша людина перестане бути тільки засобом задоволення її потреб. Потреби іншої людини стануть для неї так само важливими, як свої власні, і навіть подекуди важливішими. Давати стане більш приємним, ніж отримувати, любити – більш важливим, ніж бути любимим. Любячи, дитина звільняється з полону самотності та ізоляції, які створюються її нарцисизмом та егоцентризмом. Вона почуває вдовolenня єднання, участі, спільності. Понад це, вона почуває, що в змозі створити любов своєю любов'ю, а не залежати від того, що вона отримує, коли її люблять, задля чого вона має бути маленькою, безпорадною, хворою, тобто «хорошою». Дитяча любов відповідає принципу: *Я люблю, тому що мене люблять*. В основі зрілої любові перебуває принцип: *Мене люблять, тому що я люблю*. Незріла любов говорить: *Я люблю тебе, тому що ти мені потрібен*. Зріла любов стверджує: *Ти мені потрібен, тому що я тебе люблю* (див. [9, с. 42-63; 2, с. 133-144]).

Доброхитне дотримання правил гри, що приносить вдовolenня, розвиває й естетичну чутливість завдяки тому, що вони є основою того особливого гармонійного ладу, який створює так звану красу гри. Г.В.Ф. Гегель і Ф. Шіллер показали, що глибинною спонукою мотивації творити та/або сприймати твори мистецтва, що можна назвати художньо-образною діяльністю, є сокровенне людське прагнення – свободи духу, звільнення від сковуючих його природних і суспільних «кайданів». Відтак основним психологічним змістом високого мистецтва є вільнолюбний людський дух, здатний протистояти і потягам, зумовленим біологічною природою людини, і суспільним табу та імперативам, котрі гноблять його (дух). У процесі художньо-образної діяльності суб'єкт поринає у віртуальну свободу духу посередництвом емпатійної ідентифікації з нею, що захоплює й тішить його. Ця діяльність може належати тільки самому своєму перебігу тут і тепер (подібно до ігрової), а може переслідувати й інші цілі: заробіток та/чи самоствердження (творення); навчально-розвивальні (сприймання) завдання тощо. Але незалежно від цих особливостей мотивації,

якщо суб'єкт зацікавлено, із захватом поринає у колізії творів високого мистецтва, емпатійно ідентифікується з боріннями духу їх героїв, то ці втішні для нього відрухи його душі розвивають емоційні основи шляхетних ставлень, налаштувань, цілком відповідних продуктивному соціальному характеру. Вочевидь, що означені мотиваційні засади художньо-образної діяльності споріднені з мотивацією справжньої гри та сповненого любов'ю, приязню спілкування. Отож і характер суб'єкта розвивається у їх процесі подібним чином (див. [3, с. 81-83; 5, с. 124-126]). Окреслений розвивальний потенціал мистецтва має належним чином використовуватись і вдосконалюватись в усіх навчально-розвивальних закладах, насамперед і головне – у школі.

Необхідна умова та безальтернативний спосіб повноцінного розвитку дитини, незалежно від рівня її ІО, – пізнавальна діяльність, яка вимагає серйозного ставлення і значних розумових та вольових зусиль. Згідно з гуманістичною психорозвивальною парадигмою, найбільш продуктивною спонукою до навчання, а відтак до таких зусиль, є цікавість процесу учіння. Зацікавити учнів можна й потрібно насамперед змістом предметів художньо-естетичного циклу: по-перше, повноцінна художньо-естетична діяльність – цікава й захоплювальна, отож треба лиш забезпечувати її повноцінність; по-друге, головне завдання цих предметів – якраз виховання й розвиток спрямованості особистості – основної функціональної структури характеру [5, с. 126-127].

Нарешті – праця. Квінтесенцію психології праці, що потужно розвиває біофілію, становить концепція А.Х. Маслоу про самоактуалізацію, яка створена на широкій феноменології вивчення здорових та зрілих індивідуумів, «кращих екземплярів людства». Саме вони здатні до ефективної саморегуляції, самоорганізації, самореалізації, самі насолоджуються життям, і дозволяям, і працею, і водночас дарують втіху, радість, вдовolenня іншим. Головна мета цієї концепції – переконати, що прагнення здоров'я, особистісного розвитку, пошуки ідентичності та автономності, шляхів ефективної самореалізації та продуктивного самоствердження, жадоба прекрасного та інші способи поривання «до вершин» в нашу добу слід визнати вельми поширеною чи, можливо, навіть універсальною спрямованістю, а відтак усіляко сприяти їй. Психологічним підґрунтям такої спрямованості є творчий потенціал, при-

таманний сутнісній людській природі, чому існують переконливі докази. Однак творчість як універсальна властивість людини вимагає значних психодуховних зусиль і здібностей – художніх, наукових, винахідницьких тощо. Більше того, творчо працювати можуть і мають не лише представники так званих «творчих професій», а й інші фахівці – диск-жокеї, програмісти, бізнесмени, продавці, клерки і навіть професори коледжу. Але, на жаль, переважна більшість людей і в демократичних, розвинених, прогресивних країнах не реалізують свій творчий потенціал.

Людина – істота, яка постійно чогось потребує. У цьому аналітичному розрізі базовими умовами оптимального задоволення потреб безпеки й захищеності є *де-факто* законність і порядок, стабільність, ефективні організація та управління ковітальної соціосистеми. Лиш за таких умов уможливаються передбачуваність подій і реалістичні сподівання щодо забезпечення від ризиків і катастроф. Діти почуваються комфортно й добре розвиваються в тих сім'ях, у яких є чіткий режим і дисципліна. Якщо ж цього немає, то середовище існування сприймається дитиною як нестабільне, непередбачуване, ненадійне, вона не почувається в ньому безпечно, захищеною, стає тривожною, недовірливою, напруженою. Батьки, які не регламентують і не регулюють побутування дитини в родинному колі, не обмежують і не контролюють її поведінку, не вимагають, щоб вона у певний час лягала спати, їла тощо, вводять її цим в стан непевності, а відтак збентеження, стривоженості, побоювань. Цей стан потужно живлять сварки, бійки, розлучення батьків, смерть і тривала відсутність когось із них.

Показово, що у США та інших розвинених країнах переважна більшість дорослих надають перевагу стабільній праці, яка, хоч і відносно не високо, але вчасно і без проблем оплачується, прагнуть створити надійні банківські рахунки, страхові поліси, активно підтримують правопорядок тощо. Остаточо доведено, що почування безпеки та захищеності надійно підтримує віра в Бога, в Його любов і захист.

Потреби приналежності й любові спонукають людей налагоджувати та підтримувати приязні взаємини у родинному і дружньому колі, в професійному довіллі та релігійному середовищі. Оптимальне задоволення цієї групи потреб – ідентифікація індивіда з особис-

тісно значущими для нього особами й групами посередництвом різних видів любові та приязні (агапе, сторге, філія, ерос) [2, с. 138-141]. Сам А.Х. Маслоу поділяв любов на два основні види: дефіцитарну або Д-любов і буттєву або Б-любов. Д-любов мотивується прагненням суб'єкта одержувати те, чого йому не вистачає, скажімо, самоповаги, сексу чи товариства тих осіб, з якими він не почувається самотньо. Вона переважно егоїстична, тому що більше бере, а менше дає. Б-любов – це «...любов буття її об'єкта, попри його недосконалість. Вона заснована на усвідомленні безумовної, унікальної цінності любимого індивідуума, без жодного бажання змінити чи використати його. Вона не власницька, не настирлива й надокучлива, а спрямована на заохочення в любимому його позитивних властивостей. Зріле кохання – один з найбільш важливих і потужних проявів Б-любові. Істотні складові цього почуття: взаємні повага й довір'я, здорові й ніжні взаємини закоханих. Бути коханим, любимим, визнаним – першоумова і потужний чинник здорового почуття власної гідності, а справжня любов – засадниче джерело формування й розвитку біофілії як емоційно-мотиваційної опори продуктивного соціального характеру.

Потреби самоповаги А.Х. Маслоу, як відомо, поділив на два основні типи: а) повага себе, б) повага з боку інших. Істотними складовими потреб самоповаги першого типу є компетентність, досягнення, незалежність, свобода, впевненість. Щоб поважати себе, індивід має бути впевнений, що він гідний поваги завдяки тому, що здатен належним чином виконувати свої обов'язки, вирішувати проблеми та вирішувати завдання в межах своєї компетентності. Потреби самоповаги другого типу – це престиж, визнання, репутація, статус, прийняття і т. ін. А це означає, що людина має твердо знати, що її праця й поведження заслужено визнаються та справедливо й гідно оцінюються значущими для неї особами та групами. Оптимальне задоволення потреб самоповаги формує переконаність кожного стосовно власної потрібності, почування впевненості у собі, власної гідності. Дефіцит задоволення цих потреб – почуття неповноцінності, усвідомлення й почування внутрішньої порожнечі та безглуздості свого існування, соціальну слабкість, пасивність, залежність, неспроможність протистояти життєвим труднощам, низьку самооцінку та ін. Важливо й

те, що здорова самоповага ґрунтується на заслуженій повазі, заробленій справжніми досягненнями, а не на чужій славі, соціальному та/чи матеріальному становищі, підлабузництві тощо. Така самоповага – важливий рушій самоактуалізації особистості.

Потреба самоактуалізації – це прагнення суб'єкта стати тим, ким він може стати, тобто повно реалізувати свої задатки, здібності, таланти. Так музиканти мають грати музику, художники – малювати, поети – складати вірші, якщо вони хочуть бути в мирі самі з собою, себто самоактуалізуватися. А на це потенційно здатні майже всі люди. А.Х. Маслов, до прикладу, розповів про неосвічену й незаможну жінку, яка, однак, була бездоганною домогосподаркою, чудовою матір'ю чотирьох дітей і дружиною, прекрасно облаштувала житло своєї сім'ї – воно було скромним, але дуже затишним, комфортним, принагідним, кожен елемент інтер'єру відрізнявся бездоганим смаком, креативністю, вигадкою. Приятелі полюбили ходити до цієї сім'ї у гості, тому що в ній панували приязнь, привітність, невимушеність, доброзичливий гумор у спілкуванні і тому, що приготовлена господинею їжа завжди була досконалою, чудовою на смак, а нерідко й оригінальною, містила приємні сюрпризи. Під приємним враженням тривалого спілкування з цією самоактуалізованою домогосподаркою, цей дослідник подарував нам вишукане резюме: «В добре приготовленому супі більше творчості, ніж у посередній картині». (Хочеться додати: «і в "сіренькій" дисертації...»).

З великою повагою А. Маслов розповів про психіатра, який не написав жодної наукової статті, зовсім не займався тим, що називають науковою діяльністю, але шукав і знаходив індивідуальний, причому завжди правильний, підхід до кожного хворого, відтак лікував не симптоми й синдроми хвороби, а особистість пацієнта, що здебільшого приносило позитивні, нерідко й вражаюче позитивні, результати. А також – про принцесу з королівської родини Великої Британії, яка під час I світової війни самовіддано служила у військовому госпіталі сестрою милосердя; без вихідних, з короткими перервами для сну та їжі доглядала за пораненими, перев'язувала рани, як могла полегшувала їх страждання, втішала, була їм справжньою сестрою та матір'ю і не лише не втрачала наснагу, життєву енергію, душевні й фізичні сили, а навпаки, сповнювалась ними,

тому що самовіддано робила те, що могла робити найкраще в ці важкі для її Батьківщини часи. Тут доречно згадати покійну королеву Великої Британії Єлизавету, яка під час II світової війни також служила сестрою милосердя та водієм військового санітарного автомобіля.

Особистості, котрі йдуть шляхом самоактуалізації, люблять свою працю, тому що насолоджуються не лише її результатами, а й своєю спроможністю, вправністю, майстерністю в її процесі, що вочевидь є істотною та потужно продуктивною складовою любові до життя, біофілії. Захоплення таких осіб роботою аналогічне зачарованості закоханого від своєї коханої, а їх взаємовідповідність метафорично споріднена із замком і ключем до нього.

Окремо зауважимо, що відомий український філософ Григорій Сковорода за два століття до цього одним лаконічним реченням охопив і передав психологічну суть самоактуалізації: «Кураж перебуває в діянні сродному». Тобто суб'єкт ефективно і з насолодою від своєї вправності (кураж) виконує ту роботу, до якої має задатки, здібності (діяння сродне). «Якщо кого власна робота не тішить, – навчав Г. Сковорода, – такий, звичайно, до неї не сродний, він не друг її вірний, але щось біля неї любить, і неспокійний, і нещасливий». Мовляв, «ліпше бути натуральним котом, аніж із осяччою природою левом» [6, с. 401-404].

Самоактуалізовані особистості – це люди психічно здорові, відкриті, толерантні, співчутливі (емпатійні), доброзичливі, добропорядні, добродійні, задоволені собою і світом, адекватно оцінюють себе, впевнені в собі, не скуті, не стривожені, їх внутрішній світ – безконфліктний, збалансований, гармонійний, їм не притаманні заздрощі, ненависть, злопам'ятство і зловтіха, агресивність, фальш, лицемірство, підступність. Вони невимушено зорієнтовані на гуманістичні духовні цінності та залюбки приймають їх, цікавляться екзистенційними (смысловиттєвими) та морально-етичними проблемами і захоплено поринають у них. Їм чуже нейтрально-байдуже ставлення до світу, прагнення відгородитись від його нагальних проблем, замкнутись у своєму особистому добробуті, індивідуалізм. Навпаки, вони схильні до активного, дієвого екзистенційно відповідального занурення у вир суспільного життя, в актуальну політичну боротьбу. Їм притаманна «індивідуальна автономія», на ґрунті якої розвивається найвищий, найбільш досконалий – релігійно-трансцендентний – сві-

тогляд, коли особистість почувається невід'ємною, безсмертною частинкою одвічного й вічного, досконалого Божого Всесвіту. А такий світогляд – надцінний для психічного здоров'я, звеселення серця, блаженства душі, тобто успішного й щасливого життя людини на Землі. Вочевидь, що цей світогляд є ідеальним щодо спрямованості продуктивного соціального характеру (див. [10; 2, с. 308-317]).

Викладені позиції, на перший погляд, можуть здатись черговою утопією. Однак, на наше глибоке переконання, альтернативи їм немає! Немає інших підходів до ефективного вирішення життєво важливої для людства проблеми, окресленої на початку цього дискурсу. Нехай на сьогоднішній день створення запропонованих тут умов для формування, розвитку й функціонування біофілії та продуктивного соціального характеру, що функціонує і як гуманістичний соціальний інтелект, і як ідеал. Головне тут – спрямування, зорієнтування на ті саногенні смисли життя і відповідні їм духовні цінності, які пропонує вчення В.Е. Франкла (екзистенційний аналіз, логотерапія), що можуть і покликані сповнювати життєвою наснагою та спокійною впевненістю українців, які цілком відповідають біофілії, продуктивному соціальному характеру.

ВИСНОВКИ

1. Злочинна війна росії в Україні актуалізувала проблему так званої «бидломаси» – психологічної бази тоталітаризму, зокрема рашизму. За допомогою авторитарного тиску та пропаганди тоталітарні режими легко перетворюють «бидломасу» в орду нелюдей-розбійників, що й демонструє новоявлений рашизм. Це висвітлює гуманістично-психологічний ракурс зазначеної проблеми – формування й розвитку психологічної відпирності щодо тоталітаристських ідей у більшості громадян тих держав, які обирають шлях гуманістичного прогресу. Вирішення цієї проблеми – першумова та один з визначальних факторів успішності цього поступу.

2. Основна психологічна опора тоталітарних режимів – страх, який вони продукують насильством. Страх породжує свідомий і несвідомий конформізм. Свідомі конформісти здатні збагнути, що режим чинить зло, однак навмисне приховують це і дотримуються його вимог та заборон, що забезпечує їх від його репресій. Ця життєва позиція – боягузлива,

ціннична й меркантильна. Вона неприйнятна для несвідомого конформіста – суб'єкта, який вважає себе гідною, самодостатньою особистістю і цінує це уявлення про себе, а відтак несвідомо уникає усвідомлення того, що лише страх перед негідною владою змушує його коритись їй – це зруйнує його цінну для нього самооцінку. Так активізується раціоналізація – механізм психічного захисту, який блокує перебіг мислення несвідомого конформіста шляхом пошуку істини. Попри конформістів, у людській популяції є багато осіб, які нездатні самотужки осмислювати суспільно-політичні та соціально-економічні реалії внаслідок невисокого рівня IQ; отож вони «тупо» виконують волю тих, від кого залежать, кому підпорядковані. Ці особи, разом зі свідомими та несвідомими конформістами, утворюють «бидломасу» тоталітарних режимів.

3. Вочевидь стратегема формування психологічної відпирності тоталітаристських ідей і налаштувань у більшості громадян тих держав, які обирають шлях гуманістичного прогресу, має базуватись не на розвитку інтелектуально-когнітивних спроможностей, а на вихованні характеру. Адже, по-перше, ці спроможності зумовлені генетично, що унеможливує суттєвий розвиток їх; по-друге, несвідомих конформістів приводить у «бидломасу» боягузливість, яка є властивістю характеру, що не корелює з рівнем IQ; по-третє, свідомих конформістів – ще й боягузливість, цинічність та меркантильність, які також є властивостями соціального характеру.

4. Інтелект – це не лише вроджені розумові здібності особи, а й похідні від них незалежність, сміливість та життєва наснага, відтак тупість і недоумкуватість – результат страху, підпорядкованості та внутрішньої омертвілості. Тому, щоб знизити загальний рівень тупості, важливим є не зростання «інтелекту», а інший тип характеру – незалежні, заповзяті й винахідливі люди, які люблять життя. І загалом, якщо осередком характеру є спрямованість суб'єкта, котра визначається його ціннісними орієнтаціями, переконаннями, світоглядом, вірою, то треба створити умови, які б забезпечували надійний розвиток гуманістично-демократичної спрямованості громадян як основи продуктивного соціального характеру. Він відповідає культурі, заснованій на гуманістичних духовних цінностях, йому притаманні доброзичливість, добропорядність, добродійність, відповідальність, чесність,

працьовитість; при цьому біофілія – це любов до життя в усіх його здорових і прекрасних проявах, тут є інтегральним стрижнем цього досконалого характеру.

5. Функціональна сутність інтелекту полягає в здатності виявляти ті властивості, співвідношення та способи використання об'єктів, їх властивостей, застосування яких забезпечує розв'язання задач, знаходження виходу з проблемних ситуацій, то інтелектуальна функція соціального характеру – це стала спрямованість на здолання суспільних проблем, розв'язання соціальних колізій із позицій ціннісних орієнтацій тієї культури, того соціуму, яким він відповідає, – в яких формується та функціонує. Відтак ця *інтелектуальна функція сутнісно центрована на гуманістичних духовних цінностях нації*.

6. Біофілія як любов до життя – інтегральний стрижень продуктивного соціального характеру, засаднича умова та потужний фактор його формування і розвитку спроможності любити. Остання зароджується і зростає у процесі спілкування з дитиною, насиченого щедрими проявами щирої любові, ніжності, ласки, від її зародження. Депривація такого спілкування спричиняє «госпіталізм» – діти, які зазнають її, помітно відстають у розвитку, зокрема адекватної емоційності.

7. Важлива умова і потужний чинник розвитку продуктивного соціального характеру – повноцінна ігрова діяльність («чесна гра»). Якщо гра вабить і захоплює дитину, вона доброхотно та вдоволено дотримується її правил, тому що в такій грі виявляється й випробується психічний і/або фізичний життєвий потенціал нащадка – «грають» його життєві сили. Це вдоволення доброхотної саморегуляції цілком відповідає емоційно-мотиваційному підґрунтю добропорядності як істотної складової продуктивного соціального характеру, отже, воно розвиває його. Зокрема, спорт сприяє розвитку цього характеру, коли він є щирою грою за правилами, яка приносить і тілесне, і моральне вдоволення, що зміцнює психологічний бар'єр щодо упередженості, нищості, підступності.

8. Віковий перехід провідної розвивальної ролі від спілкування до гри не зменшує потужності щирої і щедрої любові до дитини у вимірі розвитку її біофілії як інтегрального стрижня продуктивного соціального характеру. Під впливом належним чином задоволеної потреби дитини в любові рідних визріває її

власна спроможність по-справжньому любити інших.

9. Першоумова повноцінного в гуманістичному форматі розвитку дитини – її пізнавальна діяльність, що вимагає значних вольових та розумових зусиль. Згідно з психогуманістичною парадигмою, найбільш продуктивною спонукою до навчання й відтак до таких зусиль є цікавість до самого процесу учіння. Зацікавити учнів можна і потрібно насамперед змістом предметів художньо-естетичного циклу: по-перше, організована художньо-естетична діяльність – цікава й захоплююча, отож треба лиш забезпечувати її повноцінність; по-друге, головне завдання цих предметів – якраз формування й розвиток утворень спрямованості особистості – базової функціональної структури характеру.

10. Стрижневий психологічний зміст високого мистецтва становить вільнолюбний людський дух, якому підвладні і потяги, пов'язані з біологічною природою людини, і суспільні табу та імперативи, що гноблять його. Якщо особа зацікавлено, захоплено поринає в колізії художніх творів, емпатійно ідентифікується з їх вільнолюбними героями тощо, то ці втішні для неї відрухи її душі розвивають емоційні основи шляхетних ставлень, цілком відповідних продуктивному соціальному характеру. Тому потенціал предметів художньо-естетичного циклу щодо його розвитку має ефективно використовуватись в освітньому процесі.

11. Біофілія і творчість – універсальні риси людини, яка розвивається шляхом самоактуалізації. Важливо, що працювати творчо та самореалізуватись можуть і мають змогу не лише представники так званих «творчих професій», а й інші фахівці, котрі виявляють свої кращі задатки, здібності, таланти. Передусім вони люблять свою працю, адже насолоджуються не лише її результатами, а й своєю вправністю, майстерністю, екзистенцією любові до життя. Їм притаманний потужний комплекс особистісних рис-властивостей, які ідеально відповідають продуктивному соціальному характеру, психічному здоров'ю, релігійно-трансцендентному світогляду, дотичністю до Божого Промислу в теперішньому.

Загалом створення обґрунтованих у цій статті умов для формування й розвитку продуктивного соціального характеру юні, що функціонує і як гуманістичний соціальний інтелект, вимагає значних колективних зусиль, складної і тривалої роботи. Але справа вартує того!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Москалець В.П. Перспективи трансформацій у психології москвитів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2022. Випуск 15. С. 25-35.
2. Москалець В.П. Психологія особистості: підручник, 2-ге вид., перероб., доповн. Київ: Ліра-К, 2020. 364 с.
3. Москалець В. Психологія гри та ігрового змісту інших видів діяльності. *Психологія і суспільство*. 2020. №2(80). С. 71-89. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.02.071>
4. Москалець В. Функціонально-психологічна сутність свідомості як рамкової умови пізнання, методологування, віри, мислення, діяльності. *Психологія і суспільство*. 2019. №1(75). С. 35-52. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.01.035>
5. Москалець В. Функціонування й розвиток свідомої здатності у спілкуванні, грі, художній діяльності. *Психологія і суспільство*. 2021. №1(83). С. 117-132. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.01.117>
6. СковороДАР. Життя, творчість, спадок: збірка творів / укл. Н. Федорак. Харків: ВД «ШКОЛА», 2022. 416 с.
7. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків: КСД, 2023. 160 с.
8. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. П. Тарашук. Київ: Основи, 1998. 714 с.
9. Фромм Е. Мистецтво любові / пер. з англ. В. Кучменко. Київ: Книжковий «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 192 с.
10. Maslow A. H. Motivation and personality: 2nd ed. New York: Harper ' Row, 1970. 399 p.
11. Fromm E. Beyond the chains of illusion: My Encounter with Marx and Freud. New York.: Bloomsbury Academic, 2017. 144 p.
12. Fromm E. The Heart of man. New York: American Mental Health Foundation, 2010. 144 p.

REFERENCES

1. Moskalets, V.P. (2022). Perspektyvy transformatsiyi u psykholohiyi moskovyiv [Prospects of transformation in the psychology of muscovites]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya" Seriya "Psykholohiya" – Proceedings National university "Academy of Ostrog". Psychology series*. Output 15, 25-35 [in Ukrainian].
2. Moskalets, V.P. (2020). *Psykholohiya osobystosti: pidruchnyk* [Personality psychology: textbook]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
3. Moskalets, V.P. (2020). *Psykholohiya hry ta igrovoho zmistu inschych vydiv diyal'nosti* [Psychology of the game and game content of other activities]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 7189 [in Ukrainian].
4. Moskalets, V.P. (2019). Funktsional'no-psykholohichna sutnist' svidomosti yak ramkovoyi umovy piznannia, metodolohuvannia, viry, muslennia, diialnosti [Functional-psychological essence of consciousness as a framework condition of cognition, methodologization, faith, thinking, activity]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*. 1, 3552 [in Ukrainian].
5. Moskalets, V.P. (2021). *Funkcionuvania I rozvytok*

- svidomoi zdatnosti u spilkuvanni, hri, chudozhiyi diialnosti [Functioning and development of consciens ability in communication, play, artistic activity]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*. 1, 117123 [in Ukrainian].
6. Skovorodar (2022). *Zhyttya, tvorchtst', spadoc* [live, art, legacy]. Kharkiv: VD "School" [in Ukrainian].
7. Frankl, V. (2023). *Luduna u poschukach spravzhn'oho sensu* [Men's Search for Meaning]. Kharkiv: KSD [in Ukrainian].
8. Freud, Z. (1998). *Vstup do psykhoanalizu* [Introduction to psycoanalysis]. Kyev: Foundations [in Ukrainian].
9. Fromm, E. (2017). *Mystezhtvo lyovybovi* [The Art of loving]. Kyev: KSD [in Ukrainian].
10. Maslow, A. H. *Motivation and personality: 2nd ed*. New York: Harper ' Row, 1970. 399 p.
11. Fromm, E. *Beyond the chains of illusion: My Encounter with Marx and Freud*. New York.: Bloomsbury Academic, 2017. 144 p.
12. Fromm, E. *The Heart of man*. New York: American Mental Health Foundation, 2010. 144 p.

АНОТАЦІЯ

МОСКАЛЕЦЬ Віктор Петрович, КАРПЮК Юлія Ярославівна.

Інтелектуальна функція продуктивного соціального характеру.

Гуманістично-психологічний аспект проблеми психологічного базису тоталітаризму, зокрема рашизму, – це формування відірності щодо тоталітаристських ідей у громадян тих держав, які обрали шлях суспільного прогресу. Показано, що цей базис утворюють свідомі й несвідомі конформісти та особи, нездатні самотужки осмислювати суспільно-політичні та соціально-економічні реалії через невисокий рівень IQ. Відтак доведено, що формування психологічної відірності щодо тоталітаристських ідей має базуватись не на розвитку інтелекту, а на вихованні характеру. Якщо інтелект – це не лише рівень IQ, а й похідне від незалежності та сміливості особи, а тушість і недоумкуватість – від страху й підпорядкованості, то необхідне не підвищення «інтелекту», а виховання продуктивного соціального характеру громадян, якому притаманні незалежність, заповзятість, біофілія – любов до життя в усіх його здорових і прекрасних проявах. Отож інтелектуальна функція плідного соціального характеру – це його стала спрямованість на вирішення суспільно-політичних завдань, розв'язання соціальних проблем з позицій гуманістичних духовних цінностей. Першоумова формування такого характеру – розвиток спроможності любити, яка зароджується у процесі спілкування з дитиною, насиченого щедрими проявами щирої любові, від її зародження. Далі – повноцінна ігрова діяльність («чесна гра»). Вдоволення доброхитної саморегуляції в такій грі відповідає емоційно-мотиваційному осередді добродійності як істотної складової добродійного соціального характеру, отже, що прискорено розвиває його. Віковий перехід провідної розвивальної функції від спілкування до гри не зменшує потужності щирої любові до дитини у вимірі збагачення її біофілії. Достатня умова повноцінного розвитку дитини – її пізнавальна діяльність, що вимагає значних розумових і вольових зусиль, до яких найефективніше спонукає цікавість процесу учіння. Зацікавлювати

учнів потрібно насамперед змістом предметів художньо-естетичного циклу, тому що повноцінна художньо-естетична діяльність – цікава, захоплювальна, креативна, і тому, що їх основне завдання – якраз виховання одухотвореної спрямованості особистості. Самоактуалізація – це праця особи над собою, яка потужно розвиває біофілію. Особистості, котрі самоактуалізуються, люблять свою працю, насолоджуються своєю професійною компетентністю і самореалізацією, що є вагомим складовою біофілії. В них розвивається комплекс самісних рис, які ідеально відповідають продуктивному соціальному характеру.

Ключові слова: *продуктивний соціальний характер, особистість, любов, біофілія як любов до життя, інтелект, конформізм, інтерес, гра, самість, самоактуалізація.*

ANNOTATION

Viktor MOSKALETS, Yulia KARPIUK.

Intellectual function of a productive social character.

The humanistic-psychological aspect of the problem of the totalitarianism psychological basis, in particular racism, is the formation of resistance to totalitarian ideas among the citizens of those states that have chosen the path of social progress. It is shown that this basis is formed by conscious and unconscious conformists and individuals who are unable to understand socio-political and socio-economic realities on their own due to a low IQ level. Thus, it has been proven that the formation of psychological resistance to totalitarian ideas should be based not on the development of the intellect, but on character education. If intelligence is not only the IQ level, but also a derivative of a person's independence and courage, and stupidity and dullness – from fear and subordination, then what is needed is not an increase in "intelligence", but the education of a productive social character of citizens, which is characterized by independence, persistence, love of life in all its healthy and beautiful manifestations. Therefore, the intellectual function of a productive social character is its constant focus

on solving socio-political tasks, solving social problems from the standpoint of humanistic spiritual values. The primary condition of formation of such a character is the development of the ability to love, which is born in the process of communication with a child, saturated with generous manifestations of sincere love, from its birth. Then there is a full-fledged gaming activity ("fair game"). Satisfaction the benevolent self-regulation in such a game corresponds to the emotion-motivational center of decency as an essential component of a virtuous social character, therefore, which accelerates its development. The age-related transition of the leading developmental function from communication to play does not reduce the power of sincere love for a child in terms of enriching his biophilia. A sufficient condition for a child's full-fledged development is his cognitive activity, which requires significant mental and volitional efforts, which are most effectively motivated by the curiosity of the learning process. Students should be primarily got interested by the content of the subjects of the artistic-aesthetic cycle, because a full-fledged artistic-aesthetic activity is interesting, exciting, creative, and because their main task is precisely the education of a spiritual orientation of a personality. Self-actualization is a person's work on himself, which powerfully develops biophilia. Personalities who are self-actualized love their work, enjoy their professional competence and self-realization, which is a significant component of biophilia. A set of self-traits is developed in them, that perfectly correspond to a productive social character.

Key words: *productive social character, personality, love, biophilia as love for life, intelligence, conformism, interest, game, self, self-actualization.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Руслана КАЛАМАЗ,
д. психол. н., проф. Анатолій А. ФУРМАН.**

Надійшла до редакції 22.03.2023.

Підписана до друку 14.04.2023.

Бібліографічний опис для цитування:

Москалець В.П., Карпюк Ю.Я. Інтелектуальна функція продуктивного соціального характеру. Психологія і суспільство. 2023. №2. С. 182-193. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.182>